

ONDOKUZMAYIS ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM FAKÜLTESİ
DERGİSİ

ÇAĞDAŞ TARİHÇİLİK *

Doç. Dr. Bahaeddin YEDİYILDIZ **

Önce konunun sınırlarını çizelim. Her şeyden önce burada iki kavramla karşı karşıyayız. Çağdaş ve tarihçilik. Bunlar neyi ifade etmektedirler?

Çağdaş kelimesinin sözlüklerde iki mânâsı bulunuyor : 1. aynı çağda olanlardan herbiri; 2. bulunulan çağda olan, yâni muâsır.

Tarihçilik ise, tarih incelemeleri yapma işi olarak tanımlanıyor. O halde tarih nedir? Bu sorunun cevabı, kollokyumun ilk tebliğinin konusudur. Ancak ben de bir hatırlatma yapmakta fayda görüyorum : Bugün tarihin iki mânâsı birbirinden ayrılıyor. Bunlardan birincisi, objektif tarihî süreç, ikincisi ise bu sürecin tasviri, tahlili ve hikâyesidir. Yani tarih kavramı, bir taraftan, dışarda, tanıyan bir iziminden bağımsız olarak varolan gerçekliği; diğer taraftan, bu gerçekliğe âit araştırma ve düşüncüyü ifade etmektedir. Bu gerçekliği araştırıp tahlil ederek anlamaya ve anlatmaya çalışan kişinin işi de tarihçilik olmaktadır.

O halde, ayrı ayrı mânâlarını belirttiğimiz bu çifte terimden, yâni çağdaş tarihçilik'ten, bu kollokyumun kapsamı çerçevesinde neyi anlamamız icap etmektedir? İçinde bulunduğumuz zamandaki tarihçiliği mi? Türkiye'de, Rusya'da, Amerika'da, Fransa'da, Arabistan'da ve daha başka ülkelerde bugün tarihçilik yapılmaktadır. Bunları, hattâ bu memleketlerden herbiri içinde yapılan tarih araştırmalarının hepsini aynı ölçüler içinde değerlendirmemiz mümkün müdür? Değişik ülkeler ve aynı ülkedeki değişik tarihçi gruplarının tarih görüşleri ve inceleme metodları arasında fark yok mudur? Şüphesiz bunları aynı kategoride toplamamız mümkün değildir. Çünkü kimi tarihçiler hâlâ olaylar tarihiyle uğraşırken, kimileri sosyal tarihle meşgul olmaktadır. Bir kısım tarihçiler, tarihî realiteleri olduğu gibi tesbit ve geçmiş zamanı yeniden inşa etme inancı ve çabası başı başı içinde bulunurken, diğerleri, bunun mümkün olmadığına inana-

(*) Bu yazı, Fırat Üniversitesi Fen - Edebiyat Fakültesi tarafından 21 - 26 Mayıs 1984 tarihleri arasında Elazığ'da tertiplenen «Tarih Metodolojisi ve Türk Tarihinin Meseleleri Kollokyumu»na tebliğ olarak sunulmuş ve özeti Töre (1984/158, 5. 34. 37)'de yayımlanmıştır.

(**) Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

rak, tarih incelemelerinin geçmiş olgular üzerinde yapılan fikir egzersizi, ve ortaya konulan tarih eserlerinin de, bir ilmî tahlil olmaktan daha çok, bir sanat eseri olduğunu ileri sürmektedirler. Kemiyeti araştırmalarında hâkim unsur hâline getiren tarihçiler yanında, ona önem vermeyip, keyfiyet üzerinde ısrar eden tarihçiler de vardır. Bütün bu anlayış ve uygulamalar, yaşamakta olduğumuz çağın ürünleridir, yâni çağdaşlardır. Üstelik herbiri de birbirinden üstün olduklarını iddia edebilmektedirler. O hâlde, **çağdaş tarihçilik** adlı bir incelemede dünyadaki değişik tarih anlayış ve uygulamalarının, yâni tarihçiliklerin bir panoraması mı çizilecektir? Şüphesiz bir tebliğ boyutları içinde böyle bir çalışmayı gerçekleştirmek mümkün değildir.

Burada üzerinde durulması gereken ikinci bir nokta daha vardır ki, o da şudur: Bâzı kavramlar değişik ilim dallarında farklı mânâlara gelmektedirler. Meselâ, **çağdaş** kavramının tarihte ayrı bir yeri vardır. Avrupalılar tarafından yapılan, daha sonra bütün dünya tarafından kullanılmaya başlanan, fakat bugün bizzat Avrupalı ilim adamlarının şiddetle tenkit ettiği, tarihin kronolojik bölümlerinden birisi «histoire contemporaine» yâni **çağdaş tarih** adını taşıyor. Fransa'nın çağdaş tarihi 1789'da, İspanya'nınki 1808'de, İngiltere, İtalya ve İsviçre'ninki ise 1815'te başlıyor ve günümüze kadar uzanıyor (1). Bu tasnif, sözkonusu tarihlerde, yâni içinde yaşanan zamanda yapıldığı için, o dönemlerin tarihine **çağdaş tarih** denilmiştir. Tarihin bu bölümü, önceleri Türkiye'de de «karn-ı hâzır tarihi», «kurûn-i ahîre, müteahhire tarihi» yâni **çağdaş tarih, sonuç tarihi** diye adlandırılmıştır. Daha sonraları ülkemizde tarihin bu bölümüne «yakınçağ tarihi» denilmesinin sebebi, her halde onu günümüzden ayırmak için olmalıdır. O hâlde, (Çağdaş tarihçilik)le, sözkonusu dönem hakkında yapılan tarih araştırmaları mı anlaşılacaktır? Şüphesiz kastedilen o da değildir.

«Çağdaş» yerine «modern» veya «yeni» kavramlarını kullanacak olsak, yine aynı tehlikeyle karşı karşıya gelmekteyiz. Çünkü bu kavramlar da tarihin bir bölümünü nitelendirmek için kullanılmış, onlar da tarih olmuşlardır. Dolayısıyla, modern veya yeni sıfatı ananevî olarak bir tarih tipini değil bir devri belirlediği için tarihe yakıştırılamamaktadır. Bütün bunlara rağmen yeni bir tarih vardır. Bu yeni tarihin temel hususiyeti, ilim olarak bizzat kendisini yeniden mesele hâline getirmesidir.

(1) Tarihin muhtelif taksimlerinin tenkidi için bkz. Léon - E. Halkin, *Eléments de critique historique*, H. Dessain, Liège 1974. Bu eserin tarihin taksimleri ile ilgili bölümünün tercümesi için bkz. İB. Yediyıldız, «Tarihin taksimleri», H. Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi (Özel Sayı), Ankara 1983, s. 209-216. Krş. İ. Kafesoğlu, «Üniversite tarih öğretiminde yeni bir plan», *Tarih Dergisi*, XIX İstanbul 1964), ve aynı yazarın bu kollokyuma sunulan tebliği.

Yeni yaklaşımlar arayışı içine girmesi ve eskiden uğraşmadığı yeni konuları inceleme alanına sokmuş olmasıdır. Kollokyumun çalışma programından anlaşıldığına göre, bu hususlardan bir kısmı diğer tebliğlerde de ele alınacaktır. Yine programda görüldüğü üzere, «Türk tarihinin meseleleri»nin ele alınacağı oturumda, Türk tarihçiliğinin dünü kadar bugünü de tahlil edilecek ve tartışılacaktır. Onun için ben, çağdaş Türk tarihçiliğinin tahliline de girmeyeceğim. Sâdece Jacques Le Goff ve Pierre Nora yönetiminde neşredilmiş olup yeni Fransız tarihçiliğinin bir muhasebesini yapan, ve herbiri sırasıyla yeni meseleler'e, yeni yaklaşımlar'a ve yeni konular'a tahsis edilmiş bulunan üç ciltlik eser⁽²⁾ için editörlerin yazmış olduğu takdim yazısı çerçevesinde, -«Annales Ekolü» ile ortaya çıkıp diğer ülkelerin tarihçiliğini de etkilemiş bulunan - yeni Fransız tarihçiliğinin bazı hususiyetlerinden bahsedeceğim.

Her şeyden evvel, yeni Fransız tarihçiliğinin, *Annales* ekolünün temsilcileri M. Bloch, L. Febvre ve F. Braudel'e, ayrıca yaratıcı bir şekilde onları takip edenlere çok şey borçlu olduğunu vurgulamak gerekir. Adı geçen bu üç kişi, pozitivist tarihçilerin⁽³⁾ gömülmüş buldukları me-

(2) *Faire de l'histoire*, Gallimard, Paris 1974.

(3) Fransa'da 1874'de Michelet'in ölümü ve 1875'de Fustel de Coulanges'in *Histoire des institutions politiques de l'ancienne France* adlı eserinin yayınlanması sembolik olarak tarihin edebî veya ideolojik anlayışından pozitivist anlayışa geçisi belirlemektedir. İlimci tavır yavaş yavaş tabiat ilimlerinin modelini sosyal ilimlere de empoze etmiştir. Felsefe ilmi çalışmanın dışında bırakılmıştır. İdeolojinin ilmde yeri olmadığı vurgulanmıştır. Sübjektiflik mahkum edilmiştir. Derleme ve olayların tasnifiyle elde edilen malzemenin tarafsız ve objektif bilgi olduğuna ve bunlardan kanunlar çıkarılabileceğine inanılmıştır. Tarihi pozitivistimin, XIX. asır sonunda yayımlanan iki metod kitabında sistematik bir şekilde geliştirildiğini görmekteyiz. Bunlardan birisi, E. Bernheim'in 1889'da Almanya'da neşredilen *Lehburch der Historischen Methode* adlı eseridir. (E. Bernheim'in, *Einführung in die Geschichts Wissenschaft* (Göschensammlung, 270), III. Auflage, Berlin 1926 künyeli eserini, Ş. Akkaya bazı yerleri ihtisas ederek *Tarih ilmine giriş* (İstanbul 1936) adıyla Türkçeye çevirmiştir). İkincisi ise, Ch. - V. Langlois ve Ch. Seignobos'un 1897'de Fransa'da yayımladıkları *Introduction aux études historiques*'dir. İkinci eseri, G. Ataç, *Tarih tetkiklerine giriş* (İstanbul 1937) adıyla türkçeye çevirmiştir. Bu eser pozitivist ekolün temel kitabı olmuştur. Bu kitapta ortaya konan teknikler ve metod geliştirilerek tarih çağlara göre ve konulara göre ihtisas alanlarına ayrılmıştır. Fransa'da pozitivist ekolün meşhur temsilcileri arasında P. Lacombe, P. Mantoux, H. Berre, L. Halphen bulunmaktadır. Fransız pozitivist ekolünün gelişmesinden yarım asır önce 1830'larda alman Léopold von Ranke, tarihin ahlakçı ve felsefi anlayışına karşı çıktı. O, tarihçiye yargılamak veya tedris etmek değil fakat «olayların gerçekten nasıl geçmiş olduklarını» tasvir görevini yükliyordu. Ranke'ye göre, olguların titiz bir şekilde toplanması, olayın sadakatle tasviri, vesikaların bolluğu, haberleri aynı noktada birleşmesi tarih ilminin esasını teşkil eder. Takdir, yorum, nazari ve felsefi tefekkür fay-

todojistik ve teorik çıkmazlardan sistematik neticeler çıkarmayı başarmışlar ve başka yollar teklif etmesini bilmişlerdir. Onların bu çalışmaları, *Revue de Synthèse historique* ve 1930'dan itibaren de *Annales d'Histoire économique* ve 1930'dan itibaren de *Annales d'Histoire économique et sociale* adlı dergilerde yer almaktadır. Bloch'un *Apologie pour l'histoire ou métier d'historien* (4), Febvre'in *Combats pour l'histoire* (5) ve Braudel'in *Ecrits sur l'histoire* (6) adlı eserleri, onların görüş açılarını özetlemekte ve «Annales Ekolü»nün teorik kâidelerini ihtiva etmekte

dasız ve tehlikeli telâkki edilmiştir. Türk tarihçiliğinin de büyük ölçüde pozitivizmin etkisi altında kalmış olduğu söylenebilir. Avrupa'da daha XX. asrın başlarında, tarih incelemelerindeki pozitivist yaklaşımın tenkit edilmeye başlandığını görmekteyiz. Fransa'da «olaylar» tarihini veya kronolojik tarihi reddeden anti-pozitivist tepki, ya F. Simiand gibi komşu disiplinlere mensup ilim adamlarında veya bizzat pozitivist tarihçilerden gelmiştir. Onlara göre, otantik yazılı vesika dah olguyla bağdaşmayabilir. Olguların ekseriyeti, bazan en ehemmiyetlileri yazılı şekilde muhafaza edilmemişlerdir. Üstelik, vesikanın sadakatle aktardığı olgu da bir soyutlamadır, düşüncenin bir ürünüdür. Aklı susturduğunu iddia eden olguya körü körüne inanma, tecrübi ilmler için, hissi inançlar kadar tehlikelidir. O halde, gerçek ölçü yalnız akıldır. Bir olgu kendiliğinden hiçbir şey ifade etmez. Ancak, kendisiyle bağlantısı olan fikirle değer kazanır. Kimyevi olguların varlığı şeklinde tarihi olgular yoktur. Pozitivizmin en radikal ve şiddetli tenkidçisi İtalya Benedetto Croce'un etkisi altında kalan İngiliz R. G. Collingwood'un görüşleri de son derece dikkat çekicidir. Ona göre, tarihi bilgi, pozitivistlerin iddia ettikleri gibi ne geçmişin yeniden inşası ne de tarihçinin geçmişle ilgili düşüncesinin basit bir yansımasıdır; fakat «bunların karşılıklı münasebetlerinin meyvesidir. Zira, geçmiş bugüne bağlıdır ve onda yaşamaya devam eder. Geçmiş bugüne bağlayan, onu çağdaş tarihçinin anlayacağı şekle dönüştüren şey, dem düşünce, olguların yönlendiren fikirlerdir. Bu sebeple, bütün tarih bir düşünce ve şuur tarihidir. E. H. Carr, Collingwood'un anti-pozitivist tenkidini geliştirmiştir. Carr, Collingwood tarafından ortaya konulan bazı noktaları tarih ilmi için nihai kazançlar olarak değerlendirmektedir. Ona göre de, tarihi olgular aslâ saf değildir. Onları gözleyen veya ilk defa işleyen şuur çerçevesinde muhafaza edilmişlerdir. O halde, saf oldukları söylenen olgularda daha başlangıçtan itibaren az çok önemli sübjektif bir katkı bulunmatadır. Sonra, tarihi yapanların zihniyetini, çözümlenerek ayıklanan haberleri mânâlı beşeri olgular hâline dönüştürmek için muhayyileye yani hayal gücüne başvurmak kaçınılmazdır. Tarihçi incelediği tarihi kişilerin şuuruyla bazı münasebet biçimleri gerçekleştirmeyi başarmadıkça, tarih yazılamaz. Nihayet, an'ayıcı idrak edici muhayyileye başvurma ve geçmişin fâillerinin şuuruna tarihçi tarafından nüfuz edilmesi ancak bugünden hareketle, aktüel idrakle gerçekleştirilebileceğini kabul etmek gerekir [Tarihte pozitivizm ve tenkitleri için bkz. B. Verhaegen, *Introduction à l'histoire immédiate*, Gembloux 1974, s. 33-40; E. H. Carr, *Tarih nedir* (çev. M. G. Gürtürk), Ankara 1980]

(4) A. Colin, Paris 1949.

(5) Paris 1953.

(6) Flammarion, Paris 1969 (Bu kitap Braudel'in muhtelif yerlerde neşredilmiş makalelerinden oluşmaktadır.)

tedir. Bilhassa son derece açık bir ifâdeye sâhip olan ilk iki eser, Fransa'da tarih talebelerinin ilk okumaya mecbur oldukları kitaplardır. Eğer «Annales Ekolü»nü tanımlamak için, bu ekolün bazı hususiyetleri vurgulanmak istenirse -gerçi böyle bir indirgeme bütünü parçalamakta ve Annales'cilerin zihniyetine tamamen ters düşmektedir-, şu üç nokta seçilebilir :

1. Tarihçi, yani insan yeni bazlar üzerinde bilginin öznesi ve nesnesidir. «İnsan tarihinin ölçüsü, tek ölçüsüdür, üstelik onun varolma sebebidir» (7).

2. Tarih diğer sosyal ilimlere açılmak ve «ortak çalışma» prensibini uygulamak zorundadır (8).

3. İmtiyazlı olan tarihî zaman, uzun süreli zamandır (9).

Annales Ekolü'nün ortaya koyduğu bu temel prensipler istikametinde gelişen yeni Fransız tarihçiliğinin ikinci özelliği eski tarihçiliği damgalamış bulunan Öropeosantrizme sırt çevirmiş olmasıdır (11). Avrupa'yı dünyanın merkezi sayan ve bütün kültürleri Avrupa'nın kıymet hükümlerine göre değerlendirmekten ibâret olan bu görüş üzerinde fazla zamanınızı almamak için uzun uzadıya durmayacağım. Ancak, Türkiye'de ve daha birçok ülkede hâlâ etki alanı bulan bu görüşün, bugün artık Batılı bazı araştırmacılar tarafından şiddetle tenkit edildiğini vurgulamak istiyorum. Şüphesiz Batı'daki bu dönüş kendiliğinden olmamıştır. Bu dönüşün arkasında, çağdaş dünyada meydana gelen köklü değişmeler, Avrupa hegemonyasının sonbuluşu, dekolonizasyon hareketleri, Avrupa dışı cemiyetlere âit kültürlerin orijinalliğinin ve göreliliğinin şuuruna varılması gibi olgular yatmaktadır.

(7) L. Febvre, (Aynı eser, s. 103.

(8) L. Febvre, Aynı eser, s. 60.

(9) «Uzun zaman» kavramı için bkz. F. Braudel, Aynı eser, s. 41-83.

(10) Bu yeni tarihçiliğin doğuşu hakkında bkz. G. Lefebvre, La naissance de l'historiographie moderne, Paris 1974. Annales Ekolü'nün türk tarihçiliğine etkisi hakkında bkz. H. İnalçık, «Impact of the Annales School on Ottoman Studies and New Findings, Review: A journal of the Fernand Braudel Center for the Study of Economics, Historical Systems, and Civilisations, c. I, sayı: 3-4 (Winter/Spring 1978), s. 69-96.

(11) Öropeosantrizm konusu hakkında açıklamalar ve bazı tartışmalar için bkz. N. Wachtel, «L'acculturation», Faire de l'Histoire, Paris 1974, c. I, s. 124-146; E. Üçyiğit, «Okullarımızda tarih öğretimi», Felsefe Kurumu Seminerleri, Ankara 1977, s. 271; B. Yediyıldız, «Batılılaşmanın temelleri üzerinde bazı düşünceler», Birinci Milli Türkoloji Kongresi, Kervan Yayınları, İstanbul 1980, s. 327-335; B. Yediyıldız, «Kültür ve yenileşme», Türk Kültürü (Temmuz 1982, XX/231), s. 525-542; H. Berktaş, Cumhuriyet ideolojisi ve Fuat Köprülü, Kaynak Yayınları, İstanbul 1983, s. 14 vd.; M. Arkoun, «Religion et société d'après l'exemple de l'Islam», Studia Islamica, LV (Paris 1982), s. 6-59. Bu sonuncu makale tarafımdan türkçeye tercüme edilmiş olup yakında yayımlanacaktır.

Yeni tarihçilikte, «Annales Ekolü»nün rolünü ve öropeosantrizme sırt çevrilmesi olgusunu vurguladıktan sonra, Le Goff ve Nora, tarihteki yeniliklerin üç sürece bağlı olduğunu belirtiyorlar. Onlara göre, 1. yeni meseleler, bizzat tarihi yeniden problem hâline getirmekte, 2. yeni yaklaşımlar, tarihin ananevi bölümlerini değişikliklere uğratmakta, 3. nihâyet yeni konular, tarihin epistemolojik sahasında boy göstermektedirler.

Bugün tarih yeniden tanımlanmak mecburiyetiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu mecburiyet her şeyden önce, tarihçiler tarafından ilimlerinin izafiliğinin şuuruna varılmış olmasından kaynaklanıyor. Tarih artık geçmişin kaderci veya pozitivist tarihçilerinin inandıkları gibi mutlak olarak değil, fakat bir durumun, bir tarihin ürünü olarak değerlendiriliyor. Daha önce de belirttiğimiz gibi, tarih kavramı, hem bir realiteyi yani yaşanan tarihi, hem de bu realite üzerindeki inceleme ve düşünceyi yani bilgi olan tarihi ifade ediyor. İşte bu iki tarih arasında dalgalanan bir ilmin bu özel hususiyeti, bu orijinal münasebetin şuurunda olan tarihçileri, üzerinde çalıştıkları ilim dalının epistemolojik temelleri üzerinde yeniden düşünmeye, yani ilimlerinin mantıkî menşe'lerini, değerini ve kapsamını belirlemeye yönelik tetkikini yapmaya mecbur kılmıştır. Tarih yapıp da onu yazmayan veya yazamayan milletler olduğu gibi, yazdıkları halde, ne yazdıklarını, nasıl ve niçin yazdıklarını bilmeyen ve bunun şuurunda olmayan milletler de vardır. Halbuki diğer sosyal ilimlerde olduğu gibi, tarihte de yenilikler yapılabîlmesinin en önemli şartı, onun metodolojisi ve epistemolojisi üzerinde yapılmış ve yapılacak olan araştırmaların sayısına ve vasfına bağlı bulunmaktadır (12).

Yeni tarihçiliği belirleyen olgulardan birisi de, demografi ve ekonomi gibi kemiyetin hâkim olduğu sosyal ilimlerin tarih üzerindeki etkisidir. Öyle ki tarih bugün neredeyse sözkonusu ilim dallarına âit dallarına âit varsayımların deneme labaratuvarı hâline gelmiştir. Dola-

(12) Bu tür araştırmaların Batı dillerindeki sayısı bir hayli kabarıktır. Meselâ bir kısmı için bkz. L. - E. Halkin, Aynı eser, s. 9 - 12. Türk tarihçiliği ve tarih metodolojisi hakkındaki Türkçe yayınlar ise, H. G. Yurdaydın'ın bu kollokyuma sunacağı tebliğde de görüleceği gibi, son derece sınırlı ve azdır. Üstelik bunlardan bir kısmı da tercümelerden ibârettir. Türk tarihçiliğini geliştirmek için, bugün yeni araştırma teknikleri ve metodları arayışı içine girilmesine ihtiyaç vardır. Tarihçiliği sırf bir kayna kyaıncılığı vey aaktarmacılık şeklinde anlamamak icap eder. Tarihimizin meselelerini çok değişik açılardan ele almak mecburiyetindeyiz. Meselâ, verilere dayalı fakat kısa zamanda gerçekleştirilebilecek bir Türk sosyal tarihi nasıl yazılabilir? Coğrafya ve kaynaklar üzerinde uygulanacak bir sondaj metodu, herhâlde böyle bir meselenin çözümlenmesinde son derece işe yarayacaktır. Sondaj metodu için bkz. J. Dupaquier, «De l'application de la méthode des sondages à l'histoire sociale», L'Histoire sociale, sources et methodes, P.U.F., Paris 1967, s. 183 - 193.

yısıyla, yeni tarih, istatistikî kesinlik kazanmak için, izlenimciliği terketmek, belgelerin sayılabilir, ölçülebilir verilerinden hareketle yeniden kurulmak mecbûriyetiyle karşı karşıya bulunuyor. Ancak, bu mecbûriyeti yerine getirirken tarihçinin, keyfiyet endişesini de terketmeksizin fakirleştirmeler veya sakatlamalar kadar sağlamaştırmalar ve zenginleştirmeler de ihtiva edebilen ölçülebilire bağımlılığın faydalarını ve tehlikelerini çok iyi hesaplaması gerekiyor⁽¹³⁾.

Fransa'da yeni tarihçiliğin gitgide tarih felsefesinden uzaklaştığı, hattâ onu reddettiği müşâhade olunmaktadır. Artık tarih kendisini Vico'larda, Hegel'lerde, Croce'larda ve Toynbee'lerde aramıyor⁽¹⁴⁾. Bununla birlikte pozitivist tarihin hayalleriyle de yetinmiyor⁽¹⁵⁾.

Eski tarihçiler farklılıklar veya nüanslardan daha çok benzerlikler üzerinde duruyorlardı. Bu farklılıkların şuurunda değillerdi veya onları ifade edecek kelimeleri yoktu. Onları algıyamıyorlardı. Bugünün tarihçisi ise, incelediği konu veya sahanın asıl hususiyetlerini kavramak ve onları ifade edebilmek için yeni kavramlar yaratma çabası içinde bulunmaktadır. Sosyal zümreler, hayat tarzları, zihniyetler, iktisadî vaziyet-alışlar, sosyal hareketlilik, vs. gibi yeni kavramlar teşkili meselelere bakış açısını zenginleştirmektedir. Bugün tarihin gelişmesinin, eski bilgi tasnifi ve kalıplarıyla veya mevcut ortak fikir ve mefhumlarla yetinmemekten ve yeni kategoriler kavramlaştırabilmekten ibârettir. Tarihî düşüncenin zenginleşmesi, tarihçinin sâhip olduğu kavram sayısının artmasına ve onun, vesikalarına sorabileceği soru listesinin uzamasına bağlıdır. Değişik medeniyetler çerçevesinde ortaya konan umûmî kategorilere âit listeler birbirinin tamamlayıcısı olmaktadır. Bu listeler ne kadar uzun olursa, tarihçi orada, inleyeceği konu için en iyi anahtarı bulma şansına sahip olacaktır⁽¹⁶⁾. Tarihî olgu veya olayın nihâî tenkidini aşarak ulaşılan bu kavramlaştırma eğilimi tarihçiyi marksist gâiyetlere, Weberci soyutlamalara veya strüktüralist zamansızlıklara sürük-

(13) Tarihde kemmiyet, tarih, demografi ve ekonomi ilişkileri için bkz. François Furet, «Le quantitatif en histoire», *Faire de l'Histoire*, c. I, s. 42-62; André Burguière, «La démographie», *Faire de l'Histoire*, c. I, s. 74-105; Pierre Goubert, «Histoire sociale et démographie», *L'Histoire sociale, sources et méthodes*, Paris 1967, s. 223-237; J. Bouvier, «Histoire sociale et histoire économique», *L'Histoire sociale, sources et méthodes*, Paris 1967, s. 239-257; P. Chaunu, «Nicel tarih veya dizisel tarih» (çev. N. Acar), *Tarih İncelemeleri Dergisi* (Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayını), I, İzmir 1983, s. 145-155.

(14) Umûmî olarak felsefi tarih nazariyeleri için bkz. Alban G. Widgery, *Les grandes doctrines de l'Histoire de Confucius à Toynbee* (İngilizceden çev. S. Bricianer), Gallimard, Paris 1965 (Vico için, S. 214-221; Hegel için, s. 260-264, Croce için, s. 281-288; Toynbee için, s. 359-369.)

(15) Pozitivist tarih ve tenkitleri için bkz. not: 3.

(16) Bu kavramlaştırma konusu hakkında bkz. P. Veyn, *Comment on écrit l'histoire*, Seuil, Paris 1971.

lenme tehlikesi içine atmaktadır ki, bu tehlikelerden de kaçınılması gerekmektedir.

Sosyal ilimlerden herbiri ilk kuruluşlarından itibaren uzun bir müddet dar ihtisaslaşma sahaları içinde kalmışlar ve istiklallerini ilân etmişlerdir. Ancak, insan veya topluma bir cephesinden yaklaşmak, onu tam olarak anlamaya yetmemiştir. Bu sebeple, bir disiplinin dar sınırları içinde yapılabilecek çalışmalar bugün yerlerini disiplinler-arası araştırmalara terk etmişlerdir. İşte bu içiçe girme neticesinde, toplumları zaman açısından izah etme sistemi olarak tarihin tek başına işgal etmiş olduğu saha, sınırları iyi belirlenmemiş olan diğer sosyal ilimlerin müdahalesine maruz kalmıştır. Bu saldırı karşısında, tarihin diğer sosyal ilimlerle olan münasebetlerinin (17) biçimi ve bunların epistemolojik perspektif içinde tartışılması da yeni tarihçiliğin ayırıcı hususiyetlerinden birisi olmaktadır. Bu tartışmalar şüphesiz her araştırma dalı için yeni sınırlar tesbit edecektir. Fakat bunların birbirinden kopması söz konusu olmayacaktır. Her sosyal ilim diğerlerinin ortaya koyduğu neticelerden yararlanacak ve kendisi kendi aslı sahasında her bakımdan yaratıcı ve üretici olacaktır.

Gerçekten, bu metodolojik ve epistemolojik tartışmalar veya yeni yaratıcı uygulamalar neticesinde, bugün tarihin ilgi alanlarının son derece genişlediğini görmekteyiz. Bu büyüme ve genişleme, tarih tahlillerinde kullanılan en emin sistemleri mesele hâline getirmiştir. Kelimenin yaşanan realite ve bu realite hakkındaki bilgi ve düşünce şeklinde tezâhür eden iki anlamıyla, tarihin sentezci görüşlerinin en globali olan marksizm, Le Goff ve Nora'nın ifâdeleriyle, «yeni beşerî ilimlerin hücumuna uğramıştır.» İnsanlar arasındaki sosyal münasebetleri, ve onların değişme modalitelerini (18) incelemekle işe başlayan sosyal tarih (19), «sosyal tasavvurlar, ideolojiler ve zihniyetler tarihinin tahliline yönelmiştir. Sosyal tarih bu alanda, alt-yapı ve üst-yapı kavramlarına dair görüşlü bir başvuruyu imkânsız kılan etkileşimlerin ve aykırılıkların karmaşık bir oyununu keşfetmiştir.» Sosyal tarih bugün sosyal ilimlerin araştırma konuları arasında imtiyazlı bir yer işgal eden tabiat-kültür arasındaki bağlantılar üzerinde durmakta; bunlar arasında bir sentez araştırma gayreti içinde bulunmaktadır. Tabiatın sosyalleşmesi ve sosyal münasebetlerin tabifleşme-

(17) Tarih ve diğer sosyal ilimler arasındaki münasebetlerin muhtelif cepheleri ve tahlilleri için bkz. F. Braudel, Aynı eser, s. 41-239; L. - E. Halkin, Aynı eser, s. 53-109; B. Verhaegen, Aynı eser, s. 68-92; *Aujourd'hui l'histoire* (J. Berque, J. Bouvier, J. Bruhet, vs'nin işbirliğiyle), Editions Sociales, Paris 1974, s. 31 vd..

(18) Kişilik, müveccehiyet: varlığın veya olayların varoluş biçimi, tarzı. Bir şeyin nasıl olup bittiği veya nasıl düşünüldüğünün türlü biçimleri.

(19) Sosyal tarih için bkz. *L'Histoire sociale, sources et méthodes*, P.U.F., Paris 1967.

si yolunda çalışmaktadır. Bu anlamda tarihçi, birinci elden maddeleri yani ilk bilgileri standart ürünler yani ikinci elden bilgiler hâline dönüştürerek, onu, tecessüsler, arşivler, koleksiyonlar, vs.'nin temsil ettiği bir kültür sahasından diğer bir kültür sahasına yâni tarihe aktarmaktadır. Böylece, ortaya konan eseriyle o, toplumun tabîiyi faydalıya - meselâ ormanı işletme hâline- veya estetiğe -meselâ dağı manzaraya- dönüştürme, veya bir sosyal müesseseyi bir statüden başka bir statüye -meselâ, medreseyi müzeye- dönüştürme hareketine iştirak etmektedir. «Tarihçi, çimenlikleri şehrin ulaştırma sistemiyle birleştirirken şehircinin, gölü baraj biçiminde düzenlediği vakit mimarın, kapı gıcirtısını müzik motifi hâline getirdiği vakit Pierre Henry'nin, ve 'gürültü' ve 'mesaj' arasındaki münasebetleri alt-üst eden şâirin yaptıkları gibi uzayı değiştirmektedir» (20).

Bugünün tarihçisi, zamanını, zorunluluk-tesâdüf, belirleyicilik-hürriyet, kitle-fert, ekonomik-spiritüel kavram çiftlerini karşı karşıya getirmekle değil, bunlar arasında âhenk sağlama çalışmalarıyla geçirmektedir.

Yeni Fransız tarihçiliğinde, tartışma konusu yapılan meselelerden birisi de, «aracısız tarih» (histoire immédiate) veya «şimdiki zamanın tarihi» (histoire du présent) kavramları çerçevesinde kendisini arayan bir tarih anlayışıdır. Bu yeni tarih anlayışı, şimdiki zamanı yeni başlayan bir geçmişe indirgemeyi reddederek, tarihin, «tarih geçmişin ilmidir» şeklinde zihinlere iyiden iyiye yeretmiş bulunan klasik tarifini mesele hâline getirmektedir. Tarih, antropoloji ve sosyoloji üçlüsünün kavşak noktasında bulunan bu disiplinin iki özelliği vardır: Bir taraftan o, ilim adamı ve bilginin konusu arasındaki tekanamlı ananevî münasebeti yıkmak istemektedir. Bu münasebet, konunun pasifliği; konu ile ilim adamı arasındaki büyük bir mesâfenin varolduğu anlayışı üzerine temellendirilmiştir. İşte bu münasebet yerine «aracısız tarih», -tarihî aktör olarak- nesnenin kendisinin bilinmesine gerçek katkısını ve sonunda fert olarak ilim adamının kayboluşunu gerektiren bir değiş-tokuşlar münasebeti koymak istemektedir. Diğer taraftan ve yukarıdaki hususa bağlı olarak, «aracısız tarih» metodu, kendisini sosyal ve politik bir uygulamaya doğru yönlendirmeyi ve dünyanın inkılâpçı bir değişimine angaje olmayı arzulamaktadır. O ne geriye bakarak tarihin mânâsını keşfetme ne de hükümran bir tarzda insanlara gelecekteki davranış çizgilerini dikte etme iddiasındadır; fakat sâdece, tamamlanmış aksiyonu, fâillerin aksiyon hakkında sâhip oldukları bugünkü şuuru ve onların gelecek için öngördükleri projeleri bütünleştiren uygulama hareketi sayesinde aşılmayı dilemektedir (21).

(20) M. de Certeau, «L'opération historique», Faire de l'Histoire, Paris 1974, I, s. 18-19.

(21) B. Verhaegen, Aynı eser, s. 189-190.

Bu önemli teorik münakaşaların yanında, yeni tarih, tarihin analitik bölümlerinden bazılarının temel problematiklerini tartışma sahasına sokmaksızın, uygulama planında gerçekleştirdiği derinliğine incelemeler ve yeni katkılarla yoluna devam edip gidiyor. Hemen hemen daima bu kısmî tarihlere âit konuların bütünlükler hâlinde inşası doğrultusunda gelişen bir eğilim söz konusudur. Meselâ, iktisat tarihi, bir bütünlüğün düzenlenmesini ve mekanizmasını, konjonktür çerçevesinde, keşfetme imkânı sağlayan «krizler» kavramı gibi kavramlar etrafında düğümleniyor. Ayrıca o, dizisel ekonomik tarihin, siyasî, psikolojik ve kültürel'in birbiri içine girdiği bir kümeyle bütünleşmesi sayesinde kendisini aşıyor. Aynı şekilde, demografi tarihi, modellerini zihniyetler ve kültürel sistemlerden oluşan bütünlükler içine yerleştirerek daha karmaşık bir yapı kazanıyor. Din tarihi, edebiyat tarihi, ilimler tarihi, siyasî tarih ve sanat tarihi de sırasıyla kutsal, metin, kod, iktidar ve âbide gibi küllileşen kavramlar üzerinde odaklaşarak, küllî bir tarihe doğru yöneliyor.

Nihâyet, tarih, Le Goff ve Nora'ya göre, bugüne kadar elinden kaçan ve sahası dışında kalan yeni konuları kendi inceleme alanına dahil etmek suretiyle de yeni olduğunu isbatlamaktadır. Bunlar arasında iklim, insan vücudu, mit, bayram, zihniyet, gençler, psikanalizin şuuraltı, modern dilbilimin dili, sinamanın filmi, kamuoyu sondajları, mutfak, ve nihâyet, seçkinlerin üretimi olarak değil, kitlenin bir ürünü olarak telâkkî edilmiş olan kitap gibi konular bulunmaktadır (22).

Bütün bu anlatılanlar arasında yeni tarihi belirleyen en önemli husus, onun, bizzat kendisiyle ilgilenmesi, ve gitgide tarihin tarihine büyük ve öncelikli bir yer ayırmasında yatmaktadır. Ürün olarak tarih, bugün, üreticisi yâni tarihçi hakkında da sorgulama yapmaktadır. Saha açıcı, mâcerâcı ve fâtilh olan modern tarihçi, bu sorgulamalar karşısında kendisini pek rahat hissetmemektedir. Şüphesiz, tarihçi, belli araştırma sahaslarında, günden güne ihtisaslaşmaktadır. Buna rağmen o, bir taraftan, kendisini halk yayıncılarının, hikâyeci kalem efendilerinin müdahalesinden koruyacak, diğer taraftan da, büyüklü formüllerle, atomla oynayarak Nobel ödülüyle mükâfatlananların prestijine kavuşuracak bir tekniğe ulaşamamıştır. Tarihçi hâlâ bir sanat adamı olarak değerlendirilmektedir.

Fakat bugün esas olan, Le Goff ve Nora'nın ifâdesiyle, «dünün ve yarının prestijii hayal etmek değildir. Bugünün ihtiyacı olan tarihi yazmayı bilmektir. Geçmişe hâkim olmanın ilmi ve şimdiki zamanın şuurunu olan tarih, değişmenin, istihâlenin ilmi olarak da tanımlanmak zorundadır».

(22) Bu yeni konular hakkında yapılan örne karâştırmalar için bkz. *Faire de l'histoire*, Gallimard, Paris 1974, c. III; E. Le Roy Ladurie, *Le territoire ede l'historien*, Gallimard, Paris 1973.